

Дата: 04.10.2021

Тема уроку: Лексикографія. Основні типи словників. Довідкові медіаресурси.

Урок № 2

Мета: формування мовленнєвої культури, раціональної мовленнєвої поведінки, розвиток логічного і критичного мислення, творчої уяви; формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості; сприяння усвідомленню краси й естетики української мови

Тип уроку: актуалізація опорних знань

Обладнання: підручники, розглядковий матеріал, словники, електронні ресурси, довідник

Матеріали до уроку:

I. Актуалізація опорних знань учнів

- **Що таке електронний словник?**
- **Які словники вам відомі?**
- **Що таке словникова стаття?**
- **Який вигляд має словникова стаття?**

II. Повідомлення теми, мети, завдань уроку

III. Засвоєння нового матеріалу

Привіт, проблемо!

З'ясуйте значення слів, поясніть тлумачення слова, а також спробуйте використати його у контексті

1. Долина- 1.Рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами.

Сонце гріє, вітер віє З поля на долину (Тарас Шевченко, I, 1951, 11);

2. Вниз (діалект)

Хома дивиться мовчки, потому цідить до нього [Андрія] згори в долину
(Михайло Коцюбинський, II, 1955, 56).

2. Праліс- Незайманий, предковічний, густий ліс.

Гори Карпати, сповиті в синяві мряки або непроглядні, густі праліси, синіють
здалека (Ольга Кобилянська, I, 1956, 438);

3. Водоспад- падіння водного потоку річки з уступу;

Найвищий водоспад Українських Карпат — Прутський, повна висота 80 м.

II. Лекція викладача (робимо записи до зошитів)

I. Лексикографія як наука мовознавства

Термін лексикографія (від гр. lexikon - словник, grapho - пишу) називає:

- а) розділ мовознавства, що визначає теоретичні принципи укладання словників, вивчає типи словників;
- б) процес збирання слів певної мови, упорядкування їх опис словникового матеріалу;
- в) сукупність словників певної мови і наукових праць з цієї галузі.

Коротко зміст розділу „лексикографія“ визначають кількома словами: це наука про словники, наукова методика та мистецтво складання словників.

Словникова справа, або лексикографія, має на Україні давні й славні традиції. Перший словник було створено ще наприкінці XVI ст.. А виданий у Києві у 1627р. словник Памва Беринди, в якому слова старослов'янської мови перекладалися на тогочасну книжну українську мову, здобули загальне визнання не тільки на Україні і в Росії, але також у Польщі та Молдавії.

Першим словником сучасної української мови вважається словничок, доданий І.П. Котляревським до його поеми „Енеїда“, І.П. Котляревський є, таким чином, зчинателем не тільки нової української літератури, а й нової української лексикографії. Протягом XIX і на початку XX ст. було видано немало словників, переважно українсько - російських та російсько - українських. Всі вони, звичайно, вже застаріли і тепер цікаві для нас переважно як історичні пам'ятки. Серед словників дореволюційної доби треба виділити, однак, „Словаря української мови“, упорядкований Б.Д. Грінченком. Словник Бориса Грінченка в четырьох томах був виданий у Києві в 1907 - 1909 рр., а потім не раз перевидавався (останнє видання - 1958 р.). Словник містить понад 70 тис. слів української літературної і народної мови XIXст., перекладених або витлумачених російською мовою. Свого часу він був відзначений премією Російської Академії наук. Словником Бориса Грінченка цікавився В.І. Ленін і зберігав його у своїй бібліотеці. І тепер словник Б. Грінченка має велике наукове значення, хоч пояснення багатьох слів, особливо суспільно - політичної сфери, є для нас неприйнятливими.

Справжній розквіт української лексикографії почався після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Було створено десятки словників різного типу. Практичне значення серед давнішніх словників і в наш час зберігають насамперед „Російсько - український словник“ 1948 р. (останнє видання - 1961 р.) за редакцією М.Я. Калиновича і кілька останніх видань „Орфографічного словника“ І.М. Кириченка.

Користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність і знання мови, а й розширяє кругозір людини, підносить загальний рівень її культури. Словники розширяють світогляд людей. У них представлено знання, якими володіє людство у певну епоху, з різних галузей науки, техніки, мистецтва. Їх заслужено називають супутниками цивілізації.

Словники відіграють значну роль у нормалізації мови, поширенні мовних норм, у піднесенні мовної культури. Вони служать довідниками про те, як

правильно вимовляти і писати слова, як тлумачити значення слів, як виникло це значення, якого походження слово.

Цінну пораду користуватися словниками для поповнення знань, для піднесення культури мовлення образно висловив М.Т. Рильський:

Не бійтесь заглядати у словник -

Це пишний яр, а не сумне провалля.

Плекайте, як обайливий садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й Даля.

Не майте гніву до моїх порад

I не лінуйтесь доглядати свій сад.

II. Типи словників

Філологічні словники містять інформацію про слова. Існують різні типи філологічних словників. Більшості людей відомі **двомовні словники**: до них ми звертаємося під час вивчення іноземних мов, перекладу текстів з однієї мови на іншу (наприклад, з української мови на англійську).

Надзвичайно різноманітними є одномовні словники. Відомості про правильне написання слів можна дізнатися в **орфографічному словнику**, про те, як треба вимовляти слово, – в **орфоепічному** словнику (тобто словнику правильної літературної вимови).

Етимологічні та історичні словники описують походження слова, його шлях у мові, всі зміни, які відбулися з ним на цьому шляху.

Граматичні словники містять інформацію про морфологічні та синтаксичні властивості слова; у **зворотних словниках** слова розміщені за

алфавітом їх кінцевих літер (іноді це потрібно для деяких лінгвістичних досліджень).

Існують також **словники іншомовних слів, термінологічні, діалектні, словники мови письменників, словники мовленнєвих помилок та труднощів.** Словник може охоплювати не всю лексику мови, а певні групи слів: такими є **словники синонімів, антонімів, омонімів або паронімів.**

Цей перелік був би неповним без двох типів словників, що мають найдавнішу лексикографічну традицію. Це **тлумачні та ідеографічні словники.** І в тих, і в інших пояснюється значення слова. Але в тлумачному словнику слова розміщені в алфавітному порядку, а в ідеографічному – за групами, які виділяються на підставі деяких спільних властивостей речей та понять (наприклад, таких: «людина», «тварина», «дія», «фізична властивість» і т. ін.).

Сучасна лексикографія розвивається за двома основними напрямами. Один – створення спеціалізованих словників, в яких би містилась інформація лише одного типу: наприклад, тільки про написання слова, тільки про його походження, тільки про способи його поєднання з іншими словами і т. ін. Інший напрям – створення комплексних словників, які б уміщували якомога більше відомостей про слово: не лише давали б тлумачення його значень, граматичні характеристики, правила вимови та написання, але й описували б його смислові зв’язки з іншими словами, особливості його використання в різних стилях, його словотворчі можливості.

Різноманітні типи словників розробляються залежно від того, для кого вони призначені. Так, наприклад, існують **академічні словники**, які містять найповнішу інформацію про слово, та **навчальні**, які мають на меті навчити людину, яка оволодіває мовою, правильно використовувати слово. Є словники, адресовані усім, розраховані на будь-якого читача (наприклад, «Тлумачний словник української мови»), та **словники-довідники**, призначені для людей

певних професій (наприклад, «Словник наголосів для працівників радіо та телебачення»). Особливий тип складають словники для різних технічних, прикладних цілей: наприклад, для машинного перекладу і т. ін.

Складання словників – праця кропітка і тривала. Сучасна лексикографія є цілою індустрією, яка, задовольняючи потребу в найрізноманітніших видах інформації про слово, активно використовує можливості сучасної комп’ютерної техніки.

Лабораторія юного мовознавця

Слова, що вам незрозумілі записуємо у зошит і вдома конспектуємо значення.

Галасвіта- присл., діал. Невідомо куди; кудись.

Горілиць-, присл. Обличчям догори; протилежне ниць.

Достеменно- Уживається для вираження впевненості в чому-небудь

Дошкуляти- Виводити з терпіння, з рівноваги, досаждаючи словами, діями.
/спричиняти біль

Забарився- Виконувати, робити що-небудь із запізненням

Каблучка- Те саме, що перстень.

Непереливки- Важко, скрутно приходиться комусь.

Славілля- Славільна поведінка, славільний вчинок.

V. Підсумок уроку

Сьогодні я дізналася, що...

Здобуті знання мені знадобляться, щоб...

VI. Домашнє завдання

**§1 Впр.2 за базовим підручником: Українська мова (рівень стандарту):
підручник для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. –
К.: Грамота, 2018. – 208 с.**

**Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту
y.levchuk2976@gmail.com**

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.